

KULTURA ČITANJA
- ŠTA JE TO?

Nedžad NOVALIĆ

Dva velika islamska mislioca 20. stoljeća, Alija Izetbegović i Said Nursi, pišući o uzrocima nemoći islamskog svijeta, došli su skoro do identičnih odgovora: neobrazovanost, siromaštvo i podijeljenost. Istina, Izetbegović se više bavio (islamskim) društvom dok je Nursiju u fokusu pojedinac, osnova svakog društva, s tim da otklanjanje uzroka nemoći i jedan i drugi vide jednako: neophodno je držati se redoslijeda i prvo pokušati izgraditi obrazovanu i odgojenu generaciju koja će nastaviti dalji rad na otklanjanju drugih uzroka nemoći. Neodvojivi segmenat obrazovanja svakako je navika redovnog čitanja.

Kraj 2011. te ulazak u novu 2012. godinu prilika je za raznovrsne analize i razmatranja. Dodatni povod za ovaj tekst mogao bi biti i netom završeni *Zimski salon knjige* koji se, krajem decembra, po 7. put održao u Sarajevu. *Zimski salon knjige* te *Međunarodni sajam knjige i učila*, koji je i ove godine održan u aprilu, dobra je prilika da se provjeri(mo) koliko je navika čitanja (ne)izgrađena kod Bošnjaka (i općenito u Bosni i Hercegovini), posebno kod mlađe generacije. Preko dvije stotine izlagača na površini od gotovo 10 000 m² i više od 100 000 posjetilaca na *Međunarodnom sajmu knjige i učila* sigurno su impresivni za bosanskohercegovačke prilike. Ipak, teško se oduprijeti utisku da je od svih sličnih manifestacija u regionu ova sarajevska na najnižem nivou po skoro svim parametrima. Već godinama je prisutna pojava da strani izdavači (posebno oni iz Srbije) imaju mnogo bolju ponudu, atraktivnije naslove uz cijene koje su mnogo prihvatljivije našem čovjeku. To sigurno otvara i jednu sasvim drugo pitanje, pitanje položaja izdavača u Bosni i Hercegovini, koji je prema tvrdnjama Tajiba Šahinpašića (TKD Šahinpašić) svake godine sve teži, a prijeto opštim kolapsom izdavačke djelatnosti u našoj državi. Odnos izdavač-čitalac je, uglavnom, proporcionalan: više čitalaca donijelo bi povoljniji položaj i veći broj izdavača, ali i dodatna aktivnost izdavača sa ciljem promovisanja knjige i kulture čitanja (npr. sniženjem cijena i posebnim popustima za određene grupe, prije svega za mlade) vodila bi povećanju broja čitalaca. Izvjesno je da ni jedna ni druga strana ne prave iskorak što onemogućuje izlaz iz ovog začaranog kruga.

Porodica, škola, biblioteka

Izdavači će se opravdati da nemaju podršku države za iskorake takve vrste (u državi bez države to je sasvim tačno) a odgovornost će prebaciti na druge strukture društva. Kako je porodica stub svakog društva to bi bila prva instanca koja je zakazala. Novo tehnološko doba kompjutera, interneta, televizije i mobitela nesumnjivo čovjeku oduzima i ono malo slobodnog vremena u eri sve bržeg tempa života. Ukoliko roditelji nemaju naviku da izdvoje određeno vrijeme za čitanje i slobodno vrijeme provode ispred televizora vrlo je vjerovatno da ni njihova djeca neće razviti naviku odvajanja dva-tri sata dnevno za čitanje.

Hvale vrijedna akcija koja se praktikuje u nekim državama jeste tzv. *Sedam dana bez ekrana*. Slična akcija pokrenuta je u Hrvatskoj prije dvije godine gdje je nekolicina učenika osnovnih škola deset dana provele bez televizije, mobitela i kompjutera, a slobodno vrijeme su iskoristili za čitanje zajedno sa svojim roditeljima. Zajedničko čitanje, posebno u krugu porodice, bilo bi od izuzetne važnosti za sticanje ljubavi prema knjizi. Umjesto ispraznih razgovora, prekomjernog gledanja televizije i drugih danas uobičajenih aktivnosti, promjena za svaku pohvalu je praksa da roditelji odvoje makar pola sata dnevno da zajedno sa svojim ukućanima čitaju: za dijete to bi bilo prvo iskustvo koje bi ga zbližilo sa knjigom.

Većina je spremna škole okriviti za slabe navike čitanja kod školaraca, a kasnije i odraslih ljudi. Neka istraživanja rađena u regiji su pokazala da 25% učenika osnovnih škola čitanje smatra čistim gubitkom vremena, skoro 50% ih čita samo kad mora, a preko 60% ne voli biblioteke i nije sretno kada na poklon dobije knjigu. Istina ova istraživanja nisu rađena u Bosni i Hercegovini (i to je podatak koji govori sam za sebe), ali teško je povjerovati da je kod nas stanje imalo bolje. Neki već otvaraju pitanje i lektira koje ulaze u školske planove i programe smatrajući da se ukus djece umnogome promjenio i da današnja djeca traže nešto novo. Ne ulazeći u problem koliko savremeni naslovi (tipa *Harry Potter* i dr.) imaju književnu vrijednost jasno je da djeca takve naslove čitaju i traže. Koliko bi se mogli ti i takvi naslovi iskoristiti da bi se razvila navika čitanja a kasnije raditi na kvaliteti knjiga koje će se čitati, ostaje da se vidi.

Treći vrlo važan faktor koji bi mogao (i morao) doprinjeti podizanju nivoa kulture čitanja svakako su biblioteke. Iako i same u dosta nezavidnoj poziciji čini se da biblioteke vrlo malo rade na promovisanju čitanja. I dalje je dominantno shvatanje da je dužnost učenika/studenta doći u biblioteku i učlaniti se. Većina učenika, a posebno studenti koji dolaze u Sarajevo na studije, nije upoznata sa brojem biblioteka, njihovim knjižnim fondovima i lokacijama. Oni koji su već razvili ljubav prema knjizi sigurno će doći do svih ovih podataka i vrlo brzo naći se u zgradi neke od sarajevskih biblioteka. Već odlučni da se učlane ljubazno će se predstaviti i reći da su studenti u iščekivanju da će dobiti određeni popust. Bibliotekarka će im još ljubaznije odgovoriti da popusta za studente nema i da, ako žele popust, trebaju sačekati penzionerske dane. Tako će student prosječno morati da izdvoji skoro 100 KM godišnje da bi se, recimo, učlanio u biblioteku na svome fakultetu (što je obavezno), *Nacionalnu i univerzitetsku i Biblioteke Grada Sarajeva*. Ako se zna kakav je studentski standard i sa kolikim izdacima se studenti susreću mnogi su prinuđeni da se odreknu članske karte jedne (nerijetko i svih) biblioteke i uskrate sebi užitek čitanja da bi na vrijeme platili račune za komunalije. Tako se zbog prepreke od nekoliko stotina maraka, koliko će biblioteke naplatiti od studenta, izgubi jedan čitalac koji bi stekao redovnu naviku čitanja, te bi, kada se zaposli, godinama redovno plaćao članarinu. Kada nam za 30-40 godina odu u penziju generacije koje sada stasaju onaj popust za penzionere im neće značiti ništa-jednostavno oni neće čitati.

Sajam knjiga kao lakmus papir naše stvarnosti

Iako se o pitanju (problemu?) vrijednosti knjiga koje su danas kod nas najčitanje često analiziralo sa različitih aspekata (vidi npr. tekst Dženana Mašetića u Preporodu od 1. 12. 2011.) želimo samo istaći nekoliko činjenica koje smatramo važnim. Posmatrajući gore spomenute manifestacije, ili kako ih uobičajeno nazivamo *sajmovi knjiga*, dolazimo do zanimljivih podataka. U savremenom društvu gdje je dominantan princip ponude i potražnje vidimo šta ljude najviše zanima. Na sajamskim štandovima dominiraju knjige koje u svojim naslovima sadrže riječi *Tajna, Otkrovenje, Sudbina, Zavjera* a koje u većini slučajeva nemaju skoro nikakvu književnu ili naučnu vrijednost, ali govore o temama koje svakog čovjeka zanimaju. Te knjige čovjeku daju nevjerovatne (i uglavnom lakše) odgovore umjesto onih dosadnih i suhoparnih: za sve naše nedaće krivi su drugi i njihova zavjera a ne mi sami; ili umjesto napornog rada postoji tajna uspjeha, zarade itd. Čak ako uzmemo u obzir i islamsku literaturu dominiraju teme o Dedždžalu, Džinima, Mehdiji... Na sajmovima se najbolje vidi velika kriza bh. izdavaštva. Vrlo mali broj izdavača, sa skromnim naslovima (uvijek

ima izuzetaka) i enormno visokim cijenama uglavnom potencijalne kupce upućuju na druge štandove. Posebno pitanje je (ne)prevođenje recentne naučne literature koju skoro po pravilu, bez obzira kojom se oblašću bavili morate tražiti na štandovima stranih izdavača. Jasno je da je nebrigom države stanje u izdavaštvu teško ali to mora izdavače natjerati da budu agresivniji, da knjigu bolje prezentuju; konačno moraju shvatiti da oni sa knjigom moraju naći kupca a ne obratno; te da moraju poraditi na kvaliteti i aktuelnosti svojih izdanja. Jasno je da ovim otvaramo pandorinu kutiju, a da ni jedno pitanje do kraja ne rješavamo. Cilj i jeste samo da ukažemo na neka pitanja od kojih svako može biti zasebno analizirano i o njemu pisano. Uostalom, jedno od takvih pitanja jeste i činjenica da se fakulteti sve više svode na savremene fabrike *diploma*, pri čemu potpuno gube naučno-obrazovnu ulogu (Nekada je bilo sasvim suprotno: Maksim Gorki smatrao je da su knjige najbolji univerziteti).

U savremenom bosanskohercegovačkom društvu, posebno među mlađom generacijom, čitanje je sve veći raritet. Mladići i djevojke kojima je knjiga i danas najbolji prijatelj često su izloženi podsmijesima i neukusnim šalama. Krajnji cilj bio bi kreirati društvo u kojem će oni koji ne čitaju predstavljati izuzetak. Put je dug i težak, ali se čini da, ako želimo bilo kakav napredak, nemamo alternative.

Zašto čitati?

Na kraju, ipak, presudna je volja pojedinca. Musliman treba da je svjestan koliko važnost islam pridaje čitanju i proučavanju. Iako nas većina zna da su prve riječi Objave bile Čitaj, u ime Gospodara tvoga koji stvara, stvara čovjeka od ugruška! Čitaj, plemenit je Gospodar tvoj, koji poučava peru, *koji čovjeka poučava onome što ne zna.* (*Al-Alaq 1-5*) mnogi odbijaju da ovaj imperativ primjene u svojim životima. Izgradnja svake navike, pa tako i navike čitanja, traži dvije osobine koje su od krucijelne važnosti: upornost i strpljenje. Neophodno je da čovjek napravi plan koliko bi trebao pročitati svaki dan i da se toga plana čvrsto drži. U svakoj prilici treba da sa sobom imamo neku knjigu i da vrijeme u autobusu, tramvaju, u čekaonici kod doktora iskoristimo za čitanje.

U svrhu popularizacije čitanja važno bi bilo da oživimo tradiciju koja je skoro u potpunosti zamrla: da jedni drugima što češće poklanjamo knjige za raznorazne prilike. Trebamo knjigu učiniti najvrednijim poklonom. Uz postupno izgrađivanjem navike čitanja treba imati u vidu da je to odgovoran proces. Trebamo imati nekoga sa kim ćemo se savjetovati šta čitati, razgovarati o pročitanim i praviti plan šta pročitati u budućnosti. Također, neophodno je voditi neku vrstu zabilješki o pročitanim kako bi se mogli podsjetiti kasnije na ono što smo čitali.

Uobičajeno je da se kaže da treba čitati sve i svašta, sve što nam *dode pod ruku*. Iako je teško reći da postoji *beskorisno* čitanje čovjek treba prvo da savlada *abecedu* čitanja. U književnosti neophodno je krenuti od Homera, antičke književnosti, Dantea, Servantesa, francuskih prosvjetitelja i ruskih realista. Neophodno bi bilo da musliman konstantno čita, pored druge, i islamsku literaturu kako bi učvrstio i zadržao islamski pogled na svijet.

Najteže je odgovoriti na pitanje zašto čitati? Skoro da ne postoji odgovor koji bi bio zadovoljavajući. Posebno je teško naći odgovor koji bi porazio one koji čitanje ne smatraju važnim pitanjem. Možda je najbolje da odgovorimo sa protupitanjem: *...Reci: Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju?* (*Ez-Zumer, 9*). Kultura čitanja u Bosni i Hercegovini je izuzetno na niskom nivou. Svako treba da krene od sebe, od svog odnosa prema pisanoj riječi, da sami sebi postavimo pitanje da li dovoljno čitam(o)?

Ako je odgovor afirmativan neophodno je da nastojimo da slast čitanja prenesemo i na druge. *Sto godina je nauka o čitanju zanemarena. Sve teorije govore o pisanju i piscu. Kritičari se slikaju na svoje doktorate. Pukao je taj lanac između knjige, pisca, kritičara i čitaoca. Problem čitanja potpuno je zanemaren.* Prethodni citat rahmetli akademika Nedžada Ibrišimovića, izrečen prilikom osnivanja *Legološkog društva* koje bi promoviralo čitanje, čini nam se idealnim za završni dio teksta. I pored velike želje da se angažuje na ovom polju, smrt je spriječila Ibrišimovića da učini više. Na nama ostaje da nastavimo. Kada i kako? Već juče, ulažući maksimalni napor i iznalazeći sredstva za akciju, a ne izgovore za pasivnost.